

Мануйлов Євген Миколайович, доктор філософії, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: manuilov1946@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3896-6017

Калиновський Юрій Юрійович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: kalina_uu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0081-8107

ДУХОВНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ

Проаналізовано сутнісні характеристики духовної безпеки українського суспільства. Зазначено, що духовна безпека є системоутворюючим чинником розбудови демократичної держави в Україні. Розкрито джерела загроз та основні загрози духовній безпеці вітчизняного соціуму. Запропоновано засоби нівелювання загроз у духовній сфері України. Досліджено ціннісну підойму духовної безпеки української держави на сучасному етапі.

Ключові слова: *духовна безпека, державотворення, загрози духовній безпеці, цінності, національна ідея.*

Постановка проблеми. Система національної безпеки держави становить єдиний комплекс військово-технічних, інформаційних, економічних, соціально-політичних, духовних та інших чинників. Кожен із них має взаємодоповнювати й збагачувати інший, створюючи безпечну систему координат для існування всіх суб'єктів соціальної взаємодії. Зокрема, духовна безпека суспільства є фундаментом збереження державності та процвітання нації у глобальній конкурентній боротьбі. Однією з форм такої боротьби є інформаційні війни, що перманентно тривають із різним ступенем інтенсивності між різними державами та групами держав. Новітні інформаційні технології дали можливість ефективно боротися за підкорення держав та націй без захоплення їхніх територій, без людських жертв та втрати різного роду ресурсів, а лише шляхом масованого впливу на суспільну свідомість та духовну сферу держави-против-

ника. Безсумнівно, інформаційні війни – це боротьба за свідомість громадян, за домінування у духовно-ціннісній сфері того або іншого суспільства. У таких умовах роль і значення духовної безпеки суспільства набуває особливої ваги для державотворчих та націотворчих процесів у сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика духовної безпеки стала об'єктом наукових пошуків у різноманітних парадигмальних вимірах. Так, В. Баранівський наголошує на тому, що духовна безпека є важливим чинником існування нації та держави, а нехтування нею може призвести до розпаду країни. У свою чергу, В. Крутов зазначає, що духовна безпека й духовні чинники загалом мають стати фундаментом нової парадигми розвитку людства у XXI столітті. Науковець В. Клюс розкриває сутність загроз у духовній сфері суспільства, класифікуючи їх на дві групи: загрози, що несуть небезпеку духовному світу людини та загрози усталеному функціонуванню всіх форм суспільної свідомості та ментальності.

Окрема група вчених аналізує походження та вектори загроз у духовній сфері українського суспільства. Зокрема А. Сухорукова зауважує, що джерела загроз духовній безпеці вітчизняного соціуму можна класифікувати на зовнішні й внутрішні та приділяє значну увагу їх розкриттю. З точки зору Л. Весельської, однією з основних загроз функціонуванню духовної сфери України є ціннісна поляризація, що виникає на основі конфронтації ціннісних підсистем та є продовженням регіональних, мовних, етнокультурних та інших світоглядних особливостей, існуючих історично у нашій державі.

Значна увага в сучасному науковому дискурсі приділяється засобам протистояння духовній агресії, що здійснюється проти України. Вітчизняний дослідник О. Курбан у монографічному дослідженні «Інформаційні війни у соціальних он-лайн-мережах» стверджує, що дієвим засобом протистояння інформаційним атакам проти нашої держави має стати створення тотального ментального бар'єру, який базується на державницьких ідеологемах, адекватних знаннях про історію та сучасність українського народу. На думку П. Лісовського духовна безпека України має забезпечуватися не тільки національними ресурсами, а й участю нашої держави у міжнародних структурах субрегіонального, регіонального, трансрегіонального та глобального рівнів. На переконання С. Ларіна, за умов сучасної української реальності національна безпека держави (духовної зокрема) повинна спиратися на практичну реалізацію такої тріади: національні цінності – інтереси – цілі.

Низка дослідників, Г. Ситник, Л. Беловецька, Б. Букринський, В. Степанов, С. Пономаревський та ін., пропонують власну інтерпретацію сутності, функцій та класифікації національних цінностей як основи духовної безпеки нашого народу на сучасному етапі вітчизняного державотворення. У цьому контексті зазначимо, що окрема група наукових праць присвячена українській

національній ідеї як квінтесенції національних цінностей та підґрунтя духовної безпеки й державотворчих процесів в Україні. Дана проблематика знайшла своє відображення у наукових дослідженнях таких фахівців, як О. Дузь-Кратченко, Е. Лисицин, М. Розумний, О. Куць, В. Пасічник.

Формулювання цілей. Виходячи з вищенаведеного, *метою* нашої наукової розвідки є з'ясування сутнісних характеристик духовної безпеки українського суспільства як системоутворюючого чинника вітчизняного державотворення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових дослідженнях фахівці розкривають різноманітні теоретичні аспекти та практичні проблеми реалізації напрямів духовної безпеки. Так, В. Баранівський, зазначає, що духовна безпека – це система умов, що дозволяє якомусь суспільному суб'єктові (культури, суспільству) зберігати свої життєво важливі параметри в межах норми, що історично склалася. Їх вихід за рамки норми під впливом різного роду чинників (перш за все культурного, ціннісно-нормативного характеру) веде до дезорганізації, і врешті-решт – до національної катастрофи, тобто до розпаду суспільства як цілісної системи у зв'язку з руйнуванням тих елементів, що створюють його духовні засади [1, с. 209].

Вочевидь, духовна безпека суспільства спрямована на захист національних цінностей та пріоритетів розвитку, ментально-цивілізаційних підвалин існування українського народу, збереження його культурної самобутності у глобальних процесах сучасності.

На переконання В. Крутова, сьогодні Україна потребує фундаментальної і дієздатної теорії забезпечення національної безпеки крізь призму духовності як відносно окремих громадян, народу, суспільства, так і держави в цілому. На думку вченого, найбільш оптимальний та ефективний шлях до загального миру й безпеки, до діалогу між цивілізаціями, народами і людьми лежить через вивчення та освоєння духовності. Вона як ключова категорія нової гуманітарної парадигми ХХІ століття може бути розглянута на основі аналізу загроз, ризиків і небезпек та спрямована на досягнення національної мети, соціального ідеалу, основних цінностей і життєво важливих інтересів суспільства. Спираючись на поняття «духовність» («духовна безпека»), можна висунути припущення про те, що в ХХІ столітті гуманітарні складові, в першу чергу духовні, будуть займати все більш питому вагу в системах забезпечення безпеки від окремої людини до міжнародного співтовариства в цілому. Тим самим при об'єднанні зусиль влади, суспільства і вчених усіх напрямків може бути створена нова філософія життя, орієнтована на гідне розуміння життєвих цінностей крізь призму духовності [2, с. 199].

Солідаризуючись із роздумами попереднього автора, зазначимо, що у наш час будь-яка держава має бути готова протистояти негативним зовнішнім

впливам, зокрема інформаційним атакам, спрямованим на духовну сферу життєдіяльності суспільства. В останні роки Україна зіткнулася з цією проблемою в особливо гострій формі – у вигляді інформаційної війни, хоча латентна інформаційна агресія проти нашої країни здійснювалась протягом усього незалежного існування. Зовнішній інформаційно-духовний вплив на українську державу здійснювався й здійснюється шляхом розповсюдження відповідної телевізійної продукції, книг, газет, контенту в Інтернеті антиукраїнського спрямування тощо.

У цьому контексті В. Клюс справедливо зазначає, що загрози в духовній сфері хоча й мають прихований характер, проте негативно впливають на соціально-політичні процеси і безпеку суспільства. До першої групи можна віднести небезпеку руйнування духовного світу людини, що загрожують становленню її свідомості, світоглядним основам, свободі думки, переконань, інтелектуальної діяльності. Друга група – це загрози усталеному функціонуванню всіх форм суспільної і масової свідомості та ментальності. До загроз функціонування духовних засад українського соціуму можна віднести:

- поступове витіснення вищих цінностей та ідеалів прагматичними, технократичними орієнтаціями, глобалізаторськими імперативами мислення;
- девальвацію моральних цінностей, культурних національних традицій, загальнолюдських цінностей;
- гуманітарні, техногенні та екологічні загрози, що виникають як наслідок наукової діяльності;
- діяльність нетрадиційних неорелігійних культів та тоталітарних сект, псевдодуховних і неформальних організацій, які нав'язують свідомості людей власні, часто антисоціальні цінності, розривають родинні зв'язки, пропагують соціально-політичну індиферентність. Така діяльність розцінюється як форма духовного насильства [3, с. 77].

Варто зазначити, що духовне насильство стало іманентною рисою сучасного світу та знайшло свій вияв у різноманітних формах як відкритих, так і латентних. У цьому сенсі суб'єкти духовної безпеки суспільства мають протистояти такому насильству, здійснювати кроки щодо зменшення інтенсивності його впливу на суспільну свідомість, культуру, традиції тощо.

На переконання В. Горлинського, існує три групи загроз та небезпек, що виявляють себе в духовній сфері сучасного українського суспільства:

- 1) небезпека руйнування духовного світу людини, що загрожує становленню її свідомості, світоглядним основам, свободі думки, переконань, інтелектуальної діяльності;
- 2) загрози усталеному функціонуванню всіх форм суспільної й масової свідомості та ментальності;

3) загрози розвитку культури всього українського суспільства, його етнічних і конфесійних спільнот, а також загрози функціонуванню таких соціокультурних інститутів, як наука, мораль, освіта, виховання, мистецтво, релігія, що забезпечують задоволення духовних потреб нації [4].

Вочевидь, задля забезпечення духовної безпеки суспільства варто чітко усвідомлювати загрози в цій сфері та напрацьовувати шляхи їх нівелювання. Загалом, на переконання фахівців, загрозу духовній безпеці можна визначити як сукупність подій, явищ, процесів та інших факторів, які спричиняють небезпеку духовній сфері індивіда, суспільства та держави та завдають шкоди їх життєво важливим інтересам. Якщо визначити сутність поняття «джерела загроз духовній безпеці», то це – форми впливу на духовну сферу суспільства, що спрямовані на руйнування культури, опанування масовою та індивідуальною свідомістю та її ціннісним змістом з метою дестабілізації суспільства [5, с. 3–4].

З точки зору А. Сухорукової, джерела загроз духовній безпеці можна класифікувати на зовнішні та внутрішні. До числа джерел зовнішніх загроз науковець відносить:

- політику окремих країн, що спрямована на домінування в культурній та духовній сферах, на протидію вільному розвитку власної культурно-духовної традиції країни, блокування рівноправної участі в міжнародному розподілі культурних надбань людства, насадження чужої ідеології;
- розгортання окремими країнами світу «культурної експансії» щодо інших країн. В Україні це виявляється, зокрема, у прагненні скоротити використання української мови як засобу спілкування й таким чином зменшити долучення українців до українського інформаційного простору, а також у підтримці культурної залежності, створюючи штучний попит, такий як на маскультуру;
- розробку окремими державами концепцій «інформаційної війни», які передбачають створення та використання засобів небезпечного впливу на духовну сферу інших країн з метою порушення її нормального функціонування й несанкціонованого доступу до всіх внутрішніх ресурсів країни;
- злочинну діяльність релігійних сект, організацій та окремих осіб у духовній сфері;
- діяльність економічних і політичних структур у духовній сфері, що спрямована проти національних інтересів країни [6].

Джерелами внутрішніх загроз для духовної безпеки дослідник вважає такі:

- відставання країни від провідних держав світу за рівнем інформатизації суспільства, що обмежує можливості країни щодо охорони власної культурної традиції та рівноправного культурного обміну між націями;

- недостатня координація діяльності органів державної влади країни щодо формування та реалізації єдиної державної ідеології, єдиної національної ідеї як важливої частини національної безпеки;
- низький загальний рівень освіти (чи її якості) громадян, що утрудняє можливість людини протистояти деструктивному впливові іззовні;
- недієва законодавча база щодо захисту, поширення та укріплення традиційних національних ідеалів та цінностей [6].

Конкретизуючи вищезначені роздуми, фахівці зазначають, що серйозну небезпеку для функціонування духовної сфери вітчизняного соціуму становить ціннісна поляризація суспільної свідомості. З точки зору Л. Весельської, ціннісна поляризація, що виникає на основі конфронтації ціннісних підсистем, спекуляцій і маніпуляцій ними, є джерелом загроз соціальній стабільності. Вузли соціокультурних напруженостей утворюються на ґрунті суперечностей між ціннісними пріоритетами національно-державного, регіонального, між-регіонального і глобального рівнів; етноцентричними і цивілізаційними цінностями; протилежними векторами геополітичних і соціокультурних орієнтацій; різними ціннісними підсистемами як етнонаціонального, так і релігійно-конфесійного характеру; ціннісними основами класів, соціальних верств і груп, розташованих на полюсах розподілу прибутків і рівнів життя; системами цінностей протилежних ідеологічних і соціально-політичних орієнтацій [7, с. 5].

Вочевидь, здійснення інформаційної війни (або агресії) проти держави значно полегшується, коли в ній існує духовно-ціннісний розкол, конфлікт цінностей, ціннісна поляризація або ціннісне протистояння. Така ситуація дозволяє суб'єкту інформаційної війни вдало маніпулювати ціннісними протиріччями суспільної свідомості, протиставляючи різні групи населення і підштовхуючи їх до необхідних агресору дій. Доречно зауважує з цього приводу М. Рябчук: «Роздвоєна нація не лише внутрішньо нестабільна. Вона ще й фатально вразлива перед зовнішніми загрозами, як це показали події 2014–2015 років, зокрема відносні успіхи підживлюваного Росією сепаратизму в Криму й на Донбасі» [8, с. 2].

Науковці доводять, що конфлікт цінностей складний для вирішення, тому що стереотипи масової свідомості досить стійкі, і змінити їх досить проблематично. Неможливо переконати тих, хто відмовляється прийняти нові правила життєдіяльності. Потрібно враховувати той факт, що суспільній свідомості притаманна консервативність щодо певних суспільних явищ, навіть якщо об'єктивні умови значно змінюються і викликають до життя нові відповідні ціннісно-нормативні уявлення. За усталеними ціннісними орієнтаціями й установками стоять принципи, позбутися яких важко або неможливо, адже останні формувалися із традицій, системи переконань і вірувань, куль-

турних стереотипів сім'ї, групи, спільноти, нації й порушення їх суттєво впливають на суспільну свідомість і самосвідомість особистості. Зміна свідомості – це складний тонкий та суперечливий процес. Чим сильніше закріплені старі типи ціннісних орієнтирів у свідомості особистості, тим гостріше цей процес відбувається. Слід зазначити, що така ситуація веде до того, що нові цінності не сприймаються серйозно, не засвоюються органічно [9, с. 58].

На основі аналізу вищезначених загроз духовної безпеки українського суспільства, виникає закономірне питання про методи захисту від них, вироблення засобів їх зменшення та нейтралізації. З цього приводу О. Курбан зазначає, що найбільш надійним засобом боротьби з інформаційними атаками є створення тотального ментального бар'єру, який може витримати будь-які несподіванки. При цьому одержувачі інформації перебуватимуть на певних ідеологічних позиціях, що дасть їм змогу критично сприймати або взагалі не реагувати на шкідливу інформацію. Створення такого механізму є довготривалим процесом і передбачає налагодження системного інформування на основі мультимедійного ефекту та багатократного повторення відповідних попереджень, розкриття механізмів можливих маніпуляцій і типових фейків, із якими може зіткнутися основна маса населення. Формування такого роду захисту є комплексною роботою, до якої необхідно залучати зусилля та ресурси суспільства, держави та окремих громадських лідерів [10, с. 158].

На нашу думку, основою такої роботи має бути ефективна система освіти та громадянського виховання населення, яка базується на принципах системності, плюралізму, демократизму та критичності. Захищаючи духовну безпеку українського суспільства в умовах інформаційної агресії, державні органи та громадські організації мають діяти злагоджено, орієнтуючись на патріотичні настанови, національні й загальнолюдські цінності.

Спираючись перш за все на національні ресурси у забезпеченні духовної безпеки вітчизняного суспільства, Україна в той же час має брати участь у міжнародних та регіональних проектах у цій царині.

З точки зору фахівців духовна безпека як елемент національної безпеки будь-якої країни нині не може повною мірою забезпечуватися лише власними силами без тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами субрегіонального, регіонального, трансрегіонального та глобального рівнів. Ця тенденція особливо виявилася під час розгортанням цивілізованими країнами масштабної боротьби з міжнародним тероризмом. У зв'язку з цим значно підвищується роль спеціальних служб розвідки та контррозвідки в системі забезпечення духовної безпеки сучасного українського суспільства. Важливу роль має відігравати духовна (інтелектуальна) консолідуюча еліта як носій базових знань. Для цього на належному рівні має бути розвинена освіта та наука в Україні як пріоритетна цінність у євроінтеграційному просторі. У свою

чергу, проведення комплексних заходів для підвищення ефективності у сфері духовної безпеки потребує вдосконалення нормативно-правової бази, оптимізації відповідних організаційних структур, всебічного матеріального та фінансового забезпечення [11, с. 128–129].

Загалом духовна безпека українського суспільства може ефективно забезпечуватись лише за умови постійного захисту національного культурного простору всіма суб'єктами, задіяними у цьому процесі. Як слушно зауважує з цього приводу О. Доманська: «Культурний національний простір – це той простір, де реально підтримуються всіма членами спільноти і діють такі “слабкі” духовні українські цінності як братерська любов, щирість і взаємоповага. Тому й духовна сутність української державності є абсолютно унікальною як і форма, яка має цю сутність захищати. Держава має боротися з небезпекою для українця і цілої нації, а про цю біду свідчить уся історія України – бути обдуреним і використаним, поневоленим і сплюндрованим. На жаль, у цій ситуації внутрішні небезпеки часто переважають зовнішні. Тому варто, на наш погляд, визначитися щодо способів захисту національного культурного простору та духовних цінностей» [12, с. 203].

Безсумнівно, для зміцнення духовної безпеки українського суспільства держава має всіляко сприяти розвитку суб'єктів сфери освіти, науки та культури, забезпечуючи належне фінансування, правову базу тощо. Продовжуючи вищеозначену логіку, С. Кучин стверджує: «Як провідники у суспільство моральних і духовних цінностей, суб'єкти сфери культури в першу чергу повинні сприяти розвитку гуманітарних цінностей, загальноприйнятих норм поведінки, етики, залучати та знайомити суспільство із досягненнями вітчизняного та зарубіжного культурного надбання. Водночас у ринкових умовах неможливо ефективно досягати цих цілей, не побудувавши міцну та сталу фінансово-матеріальну базу суб'єктів сфери культури. Аналізуючи сучасне становище суб'єктів сфери культури в національній економіці України, можна відзначити таке: сфера культури фінансується за “залишковим” принципом, у суспільстві знівельована роль подібних установ, державою дана сфера залишена наодинці з умовами ринкової економіки, що практично прирікає багато суб'єктів не на розвиток, а на виживання чи загибель в умовах ринку» [13, с. 330].

Отже, для зміцнення духовної безпеки суспільства варто відтворювати й розвивати національні цінності, які б відповідали інтересам українського народу та стратегії вітчизняного державотворення.

На переконання науковців, виходячи з аналізу поняття «національна безпека» можна констатувати, що національні цінності – це цінності індивіда (особистості), цінності суспільства та цінності держави. Об'єктивне існування і вплив на безпеку особи, суспільства, держави та людської цивілізації

природних і суспільних явищ зумовлює можливість розподілу цінностей на природні й соціальні [14, с. 123].

Досліджуючи вітчизняну дійсність, С. Ларін переконує, що за умов сучасної української реальності практична реалізація тріади: національні цінності – інтереси – цілі, які традиційно покладаються в основу забезпечення національної безпеки, стримується недостатнім рівнем консолідації українського суспільства, що призводить до того, що інтереси, і тим більше – цілі різних суспільних груп досить часто набувають антагоністичного характеру, що унеможливує діалог між ними та порозуміння заради суспільного блага. Водночас очевидно, що державність України ґрунтується на цінностях, захист яких є визначальною передумовою для її безпеки та добробуту громадян. Зокрема, такими цінностями та їх якісними характеристиками є:

- незалежність: Україна – суверенна, демократична, соціальна, правова держава;
- захищеність держави і народу: Україна забезпечує свою територіальну цілісність, недоторканність кордонів та фізичне існування населення;
- мир та міжнародна співпраця: Україна прагне до підвищення ступеня своєї міжнародної інтегрованості, забезпечення миру та безпеки в регіоні та світі;
- збереження ідентичності українського народу: Україна прагне до збереження та розвитку національної ідентичності українського народу на Батьківщині та за кордоном;
- добробут: Україна прагне шляхом стабільного розвитку забезпечити високу якість життя [15, с. 48].

У цьому контексті Г. Ситник підкреслює, що національні цінності вирішальною мірою визначають сутність, цілісність і стійкість; інтереси – структуру й характер; цілі – конфігурацію і спрямованість формування та функціонування системи забезпечення національної безпеки [16, с. 12–13].

Цінності за своєю природою є явищем досить консервативним, що, з одного боку, забезпечує стабільність буття нації, а з другого боку, гальмує суспільні трансформації. Як засвідчує досвід України, найбільш динамічно розуміння цінностей та їх ієрархія змінювалися під час потужних соціальних подій – Помаранчева революція, революція Гідності. Вищеозначені соціальні протести сприяли активному формуванню громадянського суспільства, політичної нації, продемонстрували ціннісні пріоритети народу України. Громадяни показали свою здатність боротися за демократію, права людини, європейські цінності загалом, захищаючи духовну безпеку суспільства в умовах інформаційної агресії проти нашої держави.

Аналіз динаміки ціннісних пріоритетів населення України за часів незалежності, а також за 2012–2014 рр., проведений Інститутом соціології НАН

України, засвідчує ціннісні зміни. Незважаючи на те, що під час подій 2014 р. ментальність українців продовжувала характеризуватися домінуванням цінностей безпеки (вітальних цінностей), статистично значуще зросли показники, що фіксують політико-громадянські цінності (незалежність України, свобода слова, демократичний контроль, участь у політичному житті), а також самореалізаційні та просоціальні цінності. У ментальності соціуму зросла значущість патріотизму, демократизму, солідаризації, культурної компетентності, традиційних, історичних і релігійних цінностей [17, с. 124].

Л. Беловецька констатує, що національні інтереси держави разом із політичною, військовою, економічною й екологічною безпекою включають також духовну безпеку українського народу, що передбачає захист і утвердження її домінуючих цінностей. Запорукою відродження історичного та духовного потенціалу, конкурентоспроможності українського народу є не лише багаті природні ресурси, а насамперед унікальність духовного багатства, культури, основ і традицій, які передаються від покоління до покоління, які зберігають мову народу, сприяють національній самосвідомості й ідентифікації, суспільному добробуту [18, с. 11].

Загалом, забезпечення духовної безпеки на основі національно-культурних цінностей є важливою умовою виживання нації та держави, збереження її суб'єктності на міжнародній арені.

Вітчизняні дослідники Б. Буркинський та В. Степанов усю сукупність цінностей (перш за все духовних), необхідних для безпечної життєдіяльності держави, згрупували в три системні блоки за такими параметрами: «національний дух», «якість життя» і «творчі здібності». Змістовна сутність цих параметрів зводиться до такого:

1) національний дух (національна духовність) як функція, з одного боку, високоорганізованої матерії, результат суспільно-історичної практики людей, народу, а з іншого – стійкість народу (країни) у важкі періоди негараздів, криз, війни. За цим параметром вищеозначені дослідники визначили такі базові цінності, як духовність («душа народу»), альтруїзм, співпереживання, терпимість;

2) якість життя народу (країни) як основна концепція його (її) виживання і поступального, сталого розвитку (зазначимо, що якість життя – ключова мета розвитку світової спільноти, що знайшло відображення в новій версії міжнародних стандартів ISO). Цей критерій дозволив фахівцям визначити ключовими цінність людського життя, цінність приватного життя (любов, родина, діти), якість людського капіталу;

3) творча здатність (креативність) нації – свідомо доцільна (цілеспрямована), творча діяльність людей на благо свого народу, суспільства, своєї країни. За даним параметром науковці виокремили такі цінності, як колективізм, креативність, інноваційність, прагнення до досконалості [19, с. 47,49].

Отже, універсальна сучасна українська ціннісна система може бути окресленою навколо традиційних національних пріоритетів, що формують основи українського менталітету, якими є патріотизм, прагнення до злагоди, добробуту, сумлінної результативної праці, національна гідність, міжнаціональна толерантність, родинність, гостинність, обрядовість, духовність, релігійна та національна терпимість, свободолюбство та інші, а також долучення тих ціннісних настанов, які продиктовані особливостями життя сучасного глобалізованого світу, що будується з урахуванням загальноприйнятих демократичних цінностей – соціальної єдності та стабільності, безпеки та добробуту, пріоритетів громадянських прав і свобод, рівності та людської гідності, потягу до інтеграційних процесів, розвитку мовної та освітньої сфер [20, с. 252].

Розмірковуючи над проблемою духовної безпеки вітчизняного суспільства, неможливо залишити поза увагою особливості та сутнісні характеристики української національної ідеї як консолідуючого чинника в державотворчих процесах. Національна ідея за своєю природою та функціями становить стрижень духовного розвитку будь-якого народу, зміцнює його духовну безпеку.

Як стверджує В. Пасічник, національна ідея відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку та підтримки соціальної рівноваги в суспільстві, оскільки визначає загальнонаціональні ідеали, цінності, цілі та інтереси, навколо яких об'єднуються її громадяни, соціальні групи, класи тощо. Це сприяє подоланню протистояння в суспільстві, залагодженню конфліктів та формуванню національної солідарності різних верств населення з метою реалізації національних інтересів і виконання свого покликання у світі, що визначається національною ідеєю. На цій основі вдається досягнути балансу інтересів особи, суспільства та держави і, отже, відновити суспільну рівновагу, забезпечити стабільне й злагоджене функціонування національного організму, суспільства загалом [21, с. 41–42].

На переконання фахівців, національну ідею можна інтерпретувати як стратегічну мету національного прогресу, породженням і виразником національної самосвідомості. У цьому визначенні містяться дві важливі складові національної ідеї. Перша полягає в тому, що національна ідея це форма ментального осягання нацією свого психологічно-культурного змісту, тобто характерного темпераменту, здібностей, нахилів, звичок, звичаїв, належність до космосу, у тому числі до землі, на якій живе, до інших народів і націй, яку відносять до поняття «національна самосвідомість». Друга – це форма ментального осягання корінних цінностей свого існування і цілей своєї діяльності, які із останніх випливають. Отже, національна ідея є сумою «національної самосвідомості» та «стратегічної мети національного прогресу» [22, с. 48].

Безсумнівно національна ідея має бути дороговказом державотворчих процесів у сучасній Україні, ціннісним підґрунтям духовної безпеки суспільства. Значущість національної ідеї у забезпеченні духовної безпеки українського суспільства найбільш рельєфно виявляється у виконуваних нею функціях. Зокрема О. Куць до таких функцій відносить: етнонаціотворчу (визрівання в людській спільноті потреби в самоорганізації в окремий етнос); інтегруючу (згуртовує в єдину спільноту різні етноси); ідентифікаційну (сприяє самовизначенню й самоусвідомленню окремих народів та їх представників); культурологічну (з народної культури формує загальнонаціональну культуру); аксіологічну (орієнтація на певні цінності, що впливають на свідомість спільноти); державотворчу (усвідомлення необхідності створення політичних інституцій та їх функціонування) [23, с. 100].

Задля зміцнення духовної безпеки вітчизняного суспільства та прискорення державотворчих процесів, з нашої точки зору, варто осучаснити ціннісну підйому української національної ідеї. Національна ідея повинна відповідати сучасному стану розвитку української нації й поєднувати як традиційні цінності українства, так і новітні ціннісні пріоритети. Дослідник М. Розумний виокремлює три групи чинників, що визначають динамічність та конструктивність розвитку національної ідеї. Перша група – це дія когнітивних чинників суспільної свідомості, котрі сфокусовані в самому понятті ідея. Повноцінний розвиток національної ідеї можливий як відновлення здатності оформлювати свій досвід, своє сприйняття дійсності в певній оптимізованій стратегії поведінки. Модернізована національна ідея – це новий суспільний орієнтир української нації. У ній мають знайти своє узагальнене вираження корінні проблеми буття спільноти, у якій вони знайдуть своє образне, логікопонятійне та практично-вольове розв'язання. Нація у цьому випадку є суб'єктом, наділеним невід'ємними властивостями кожного суб'єкта – свободою й творчістю. Друга група чинників умовно може бути об'єднана під назвою національної генетики. Для людини природним є бачити себе чужими очима. Ідентичність звично розглядати як сукупність основних аспектів суспільного самоусвідомлення людини. Ідентичність дорівнює належності до спільноти. Нарешті, третя група чинників – цивілізаційна динаміка, адже ми живемо в час, коли величезні маси людей перейшли від стану спокою до стану руху [24, с. 401–404].

Висновки. Отже, духовна безпека українського суспільства є стрижнем збереження національної ідентичності нашого народу, важливим чинником розбудови сучасної демократичної, європейської держави. Духовна безпека українського суспільства базується на національних та загальнолюдських цінностях і спрямована на захист національно-культурної суб'єктності нашого народу. У сучасних умовах духовна безпека має декілька вимірів, а саме:

державницько-інституційний, культурно-освітній, ментально-цивілізаційний, соціально-економічний, політико-правовий, інформаційно-технічний та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранівський В. Ф. Вища освіта у вирішенні проблем духовної безпеки українського суспільства. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2013. №41(1). С. 206–221.
2. Крутов В. В. Концептуально-правові основи забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн.* Київ, 2012. № 1 (27). С. 191–201.
3. Ключ В. В. Релігійний екстремізм як загроза духовної безпеки України. *Митна справа*. 2014. № 1(2.1). С. 74–79.
4. Горлинський В. В. Духовні координати безпеки суспільства. *Стратегічна панорама*. 2006. № 1. URL: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2006_1 (дата звернення: 12.11.2018).
5. Маслова Л. А. Моніторинг загроз розвитку суспільства в духовній сфері. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. №2. С. 1–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_12 (дата звернення: 12.11.2018).
6. Сухорукова А. В. Безпека духовності: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Запоріжжя, 2010. 16 с.
7. Весельська Л. А. Роль соціальних цінностей у збереженні безпеки суспільства. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Veselskaya.pdf. (дата звернення: 11.11.2018).
8. Рябчук М. Ю. Дихотомія української національної ідентичності: історичні причини та політичні наслідки : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2015. 18 с.
9. Лісовський П. М. Феномен духовної безпеки як система цінностей у соціокультурних вимірах. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2007. Вип. 28. С. 56–63.
10. Курбан О. В. Інформаційні війни у соціальних он-лайн-мережах: [монографія]. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 392 с.
11. Лісовський П. М. Механізми формування духовної безпеки в ідеології державотворення сучасної України: філософський аналіз курсу до європейської інтеграції. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2006. Вип. 25. С. 123–133.
12. Доманська О. А. Духовні засади української державності як чинник розбудови національного культурного простору. *Культура України. Серія : Культурологія*. 2015. Вип. 48. С. 196–205.
13. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: [колективна монографія у 2 т.]. Дніпропетровськ: ФОП Дробязко С. І., 2014. Т. 2. 349 с.
14. Ситник Г. П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика). Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.

15. Ларін С. В. Сутність та зміст поняття «національні цінності» в контексті сучасних дослідницьких підходів. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління.* 2016. №2. С. 44–49.
16. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2004. 36 с.
17. Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 р. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : зб. наук. пр. Ін-ту соціології НАНУ.* Київ, 2014. Вип. 1 (15). С. 117–124.
18. Беловецька Л. Е. Проблема збереження національної ідентичності як складової духовної безпеки українського суспільства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2017. Вип. 2. С. 6–14.
19. Буркинський Б. В., Степанов В. Н. Національні цінності і інтереси України (методологічні і прикладні аспекти дослідження). *Економічні інновації.* 2017. Вип. №63. С. 45–52.
20. Пономаревський С. Б. Національні цінності та формування їх засобами освіти в умовах українського закордоння. *Педагогічний дискурс.* 2012. Вип. 11. С. 250–254.
21. Пасічник В. Функції національної ідеї в забезпеченні національної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2013. №2. С. 37–44.
22. Дузь-Крятченко О. П., Лисицин Е. М. Українська національна ідея: якою їй бути? *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.* 2014. №3. С. 45–49.
23. Куць О. М. Усвідомлена незалежність: як/чи реалізована етнополітична свобода? (Українські реалії) : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 368 с.
24. Розумний М. Національна ідея: відкритість новому й світу як інтеграційний орієнтир українського суспільства. *Україна на шляху до Європи [Упоряд. В. І. Шкляр, А. В. Юричко].* Київ : Етнос, 2006. С. 395–409.

REFERENCES

1. Baranivskyj, V. F. (2013). Vy'shha osvita u vy'rishenni problem duxovnoyi bezpeky' ukrayins'kogo suspil'stva. *Visnyk Harkivsk'oho nacional'nogo pedagogichnogo universy'tetu imeni G. S. Skovorody'. Filosofiya – Bulletin of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Philosophy, 41(1), 206–221* [in Ukrainian].
2. Krutov, V. V. (2012). Konceptual'no-pravovi osnovy' zabezpechennya nacional'noyi bezpeky' kriz' pry'zmu duxovnosti lyudy'ny'. *Borot'ba z organizovanoyu zlochy'nnistyu i korupciyeyu (teoriya i prakty'ka) : nauk.-prakt. zhurn. – Fighting organized crime and corruption (theory and practice): scien.-pract. journ., 1 (27), 191–201* [in Ukrainian].

3. Klyus, V. V. (2014). Religijnyj ekstremizm yak zagroza duxovnoyi bezpeky' Ukrayiny'. *Mytna sprava – Customs, 1(2.1), 74–79* [in Ukrainian].
4. Gorlyns'kyj, V. V. (2006). Duxovni koordynaty' bezpeky' suspil'stva. *Strategichna panorama – Strategic panorama, 1*. URL: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2006_1 [in Ukrainian].
5. Maslova, L. A. (2012). Monitoryng zagroz rozvy'tku suspil'stva v duxovnij sferi. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta prakty'ka – Public Administration: theory and practice, 2*, 1–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_12 [in Ukrainian].
6. Suxorukova, A. V. (2010). Bezpeka duxovnosti: social'no-filosofs'kyj analiz. *Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia* [in Ukrainian].
7. Vesel's'ka, L. A. (2010). Rol' social'ny'x cinnostej u zberezheni bezpeky' suspil'stva [Elektronnyj resurs]. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Veselskaya.pdf.
8. Ryabchuk, M. Yu. (2015). Dy'xotomiya ukrayins'koyi nacional'noyi identy'chnosti: istory'chni pry'chy'ny' ta polity'chni naslidky'. *Extended abstract of candidate's thesis. Kiev* [in Ukrainian].
9. Lisovs'kyj, P. M. (2007). Fenomen duxovnoyi bezpeky' yak sy'stema cinnostej u sociokul'turny'x vy'mirax. *Gumanitarnyj visny'k ZDIA – Humanities Bulletin of ZSEA, issue 28, 56–63* [in Ukrainian].
10. Kurban, O. V. (2017). Informacijni vijny' u social'ny'x on-lajn-merezhax: [monografiya]. Kiev: un-t im. B. Grinchenka [in Ukrainian].
11. Lisovs'kyj, P. M. (2006). Mexanizmy' formuvannya duxovnoyi bezpeky' v ideologiyi derzhavotvorennya suchasnoyi Ukrayiny': filsofs'kyj analiz kursu do yevropejs'koyi integraciyi. *Gumanitarnyj visny'k Zaporiz'koyi derzhavnoid inzhenernoyi akademiyi – Humanities Bulletin of Zaporizhzhie State Engineering Academy, issue 25, 123–133* [in Ukrainian].
12. Domans'ka, O. A. (2015). Duxovni zasady' ukrayins'koyi derzhavnosti yak chy'nny'k rozbudovy' nacional'nogo kul'turnogo prostoru. *Kul'tura Ukrayiny'. Seriya : Kul'turologiya – Ukraine culture. Series: Culturology, issue 48, 196–205* [in Ukrainian].
13. Ekonomichna bezpeka v umovax globalizaciyi svitovoyi ekonomiky': [kolekty'vna monografiya u 2 t.]. (2015). Dnipropetrovsk: «FOP Drobyazko S. I.» [in Ukrainian].
14. Sy'tny'k, G. P. (2004). Derzhavne upravlinnya nacional'noyi bezpeky' (teoriya i prakty'ka). Kiev: Vy'd-vo NADU [in Ukrainian].
15. Larin, S. V. (2016). Sutnist' ta zmist ponyattya «nacional'ni cinnosti» v konteksti suchasny'x doslidny'cz'ky'x pidxodiv. Visny'k Nacional'noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry' Prezy'dentovi Ukrayiny'. Seriya : Derzhavne upravlinnya – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration, 2, 44–49 [in Ukrainian].
16. Sy'tny'k, G. P. (2004). Derzhavne upravlinnya u sferi zabezpechennya nacional'noyi bezpeky' Ukrayiny': teoriya i prakty'ka. *Extended abstract of Doctor's thesis. Kiev* [in Ukrainian].
17. Ruchka, A. (2014). Cinnisna metamorfoza v mental'nosti gromadyan Ukrayiny' pid chas nadzvy'chajny'x podij 2014 r. *Ukrayins'ke suspil'stvo: monitoryng social'ny'x zmin : zb. nauk. pr. In-tu sociologiyi NANU – Ukrainian society: social change monitoring: comp. of scien. works of the Institute of Sociology of the NASU, issue 1 (15), 117–124* [in Ukrainian].

18. Byelovecz'ka, L. E. (2017). Problema zberezhennya nacional'noyi identy'chnosti yak skladovoyi duxovnoyi bezpeky' ukrayins'kogo suspil'stva. *Duxovnist' osoby'stosti: metodologiya, teoriya i prakty'ka – Personality Spirituality: methodology, theory and practice, issue 2, 6–14* [in Ukrainian].
19. Burky'nsky'j, B. V., Stepanov, V. N. (2017). Nacional'ni cinnosti i interesy' Ukrayiny' (metodologichni i pry'kladni aspekty' doslidzhennya). *Ekonomichni innovaciyi – Economic innovation, issue 63, 45–52* [in Ukrainian].
20. Ponomarevs'ky'j, S. B. (2012). Nacional'ni cinnosti ta formuvannya yix zasobamy' osvity' v umovax ukrayins'kogo zakordonnya. *Pedagogichny'j dy'skurs – Pedagogical discourse, issue 11, 250–254* [in Ukrainian].
21. Pasichny'k, V. (2013). Funkciyi nacional'noyi ideyi v zabezpechenni nacional'noyi bezpeky'. *Visny'k Nacional'noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry'Prezy'dentovi Ukrayiny' – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 2, 37–44* [in Ukrainian].
22. Duz' – Kryatchenko, O. P. (2014). Ly'sy'cy'n E. M. Ukrayins'ka nacional'na ideya: yakoyu yij buty'? *Zbirny'k naukovy'x prac' Centru voyenno-strategichny'x doslidzhen' Nacional'nogo universy'tetu oborony' Ukrayiny' imeni Ivana Chernyaxivs'kogo – Compilation of scientific works of the Center of military-strategic research of the National Defense University named after Ivan Chernyakhivsky, 3, 45–49* [in Ukrainian].
23. Kucz', O. M. (2013). Usvidomlena nezalezhnist': yak/chy' realizovana etnopolity'chna svoboda? (Ukrayins'ki realiyyi): monografiya. Kharkiv: XNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
24. Rozumny'j, M. (2006). Nacional'na ideya: vidkry'tist' novomu j svitu yak integracijny'j oriyenty'r ukrayins'kogo suspil'stva. *Ukrayina na shlyaxu do Yevropy' [Uporyad. V. I. Shklyar, A. V. Yury'chko]. Kiev: Etnos* [in Ukrainian].

Мануйлов Евгений Николаевич, доктор философии, профессор, профессор кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Калиновский Юрий Юрьевич, доктор философских наук, профессор, профессор кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ДУХОВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННЫХ ПРОЦЕССАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Проанализированы сущностные характеристики духовной безопасности украинского общества. Отмечено, что духовная безопасность является системообра-

зуючим фактором розвитку демократического государства в Украине. Раскрыто источники угроз и основные угрозы духовной безопасности отечественного социума. Предложены методы нивелирования угроз в духовной сфере Украины. Исследованы ценностные основания духовной безопасности украинского государства на современном этапе.

Ключевые слова: духовная безопасность, государственное строительство, угрозы духовной безопасности, ценности, национальная идея.

Manuylov Evgen Mykolayovych, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy of the Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Kalinovsky Yuriy Yuriyovych, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy of the Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

EXTENDED ABSTRACT OF THE ARTICLE ON THE TOPIC: SPIRITUAL SECURITY OF UKRAINIAN SOCIETY IN STATE- BUILDING PROCESSES OF THE PRESENT

Problem setting. *The national security system of the state is a single complex of military-technical, informational, economic, social-political, spiritual and other factors. In particular, the spiritual security of society is the basis for preserving the statehood and prosperity of the nation in the global competitive struggle. In such conditions, the role and significance of the spiritual security of society is of particular importance for state-building and nation-building processes in modern Ukraine.*

Recent research and publications analysis. *The issue of spiritual security has become the subject of scientific research in various paradigmatic measures. Thus, V. Baranivsky emphasizes that spiritual security is an important factor in the existence of a nation and a state, and neglect of it can lead to the collapse of the country. The scientist V. Klyus reveals the essence of threats in the spiritual sphere of society, classifying them into two groups: threats that endanger the spiritual world of man and threaten the stable functioning of all forms of social consciousness and mentality. A number of researchers, G. Sitnik, L. Belovetska, B. Bukrinsky, V. Stepanov, S. Ponomarevsky, and others, offer their own interpretation of the essence, functions and classification of national values as the basis of the spiritual security of our people at the present stage of the national state-building.*

Paper main body. *Spiritual security of the society is directed at the protection of national values and development priorities, the mentally-civilized basis of the existence of the Ukrainian people, and the preservation of its cultural identity in the global processes*

of the present. According to V. Krutov, today Ukraine needs a fundamental and effective theory of ensuring national security through the prism of spirituality as regards individual citizens, people, society, and the state as a whole. Solidifying with the thoughts of the previous author; we note that in our time, any state should be prepared to withstand negative external influences, in particular, information attacks aimed at the spiritual sphere of society's life. According to experts, the first group includes the danger of the destruction of the spiritual world of a person threatening the formation of her consciousness, ideological foundations, freedom of thought, beliefs, intellectual activity. The second group is a threat to the well-established functioning of all forms of social and mass consciousness and mentality.

Conclusions of the research. *The spiritual security of Ukrainian society is the key to preserving the national identity of our people, an important factor in building a modern democratic, European state. The spiritual security of Ukrainian society is based on national and universal values and aimed at protecting the national and cultural subjectivity of our people.*

Keywords: *spiritual security, state-building, threats to spiritual security, values, national idea.*

